

EKOTURİZM ve YABAN HAYATI

Ecotourism and Wildlife

Yazan: Melvin BOLTON

Çeviren: Ersin YILMAZ*

*** Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü**

Eastern Mediterranean Forestry Research Institute

P.K.: 18 33401 TARSUS

DOĞU AKDENİZ ORMANCILIK ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĐÜ

DOA DERGİSİ (Journal of DOA)

Sayı : 7 Sayfa: 55 - 81 Yıl: 2001

Bu yazı; “*Conservation and the Use of Wildlife Resources*” isimli kitabın (1997, editör: Melvin Bolton, Chapman & Hall) 231-249 sayfaları arasında yer alan ve M. Bolton tarafından kaleme alınan “*Loving them: Wildlife and Ecotourism*” başlıklı makaleden kısaltılarak tercüme edilmiştir.

ÖZET

Turizm, birbirinden çok farklı çeşitleri olan ve diğer sektörler ile rekabet edebilen büyük bir sanayidir. Ekoturizm ise bu sanayinin doğaya dayalı bir alt sektörüdür. Boş zamanları değerlendirmek için yapılan seyahatlerin %20-25'i ekoturizm amaçlıdır. Ekoturizm; doğal çevre, ekolojik ve kültürel sürdürülebilirlik, eğitim ve konunun açıklanması ve yerel düzeydeki ekonomik faydalar olmak üzere dört öğeden oluşmaktadır. Ekoturizm ile ilgili olan gruplara; turistler, yerel arazi sahipleri, hükümet acentaları, tur operatörleri, yatırımcılar, sivil toplum kuruluşları vb. dahildir. Ekoturizmin ekonomik faydaları ve maliyetleri ise özel yatırımcılar, ulusal ekonomi, koruma alanı bütçesi ve diğer ülkelerin ekonomisi açısından düşünülebilir. Ekoturizmin çevreye zarar vermeyecek şekilde yönetimi için; yerel kültürler üzerindeki etkilerini dikkate almak, turizmden oluşan girdilerden yerel halkın da faydalanmasını sağlamak, turizm ile elde edilen ekonomik kazançların korunan alan yönetiminin amaçlarını gerçekleştirme yönünde kullanılması ve geniş bir gelir düzeyi çeşitliliğine sahip ziyaretçilerin faydalanmasına sunulması gereklidir. Ayrıca turist sayısını sınırlandırma, turist çeşidini seçme, ilgili grupları eğitme ve doğal kaynakları güçlendirme önlemleri de dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekoturizm, Yaban Hayatı, İlgili Gruplar.

This paper was translated and summarised from Bolton, M. 1997: *Loving them: Wildlife and Ecotourism*. Conservation and the Use of Wildlife Resources (ed. M. Bolton), Chapman & Hall, pp. 231-249.

ABSTRACT

Tourism is a highly fragmented, competitive and enormous industry. Ecotourism is its nature-based sub sector. 20-25% of leisure travel is based on ecotourism. Ecotourism has four elements that are the natural environment, ecological and cultural sustainability, education and interpretation, and economic benefits at the local level. The stakeholders in ecotourism are tourists, local landowners and users, government agencies (tourism authorities, natural resource management agencies, agencies responsible for infrastructure, planning and finance ministries), tour operators, investors and concessionaires, non-governmental organisations (NGOs), and development assistance agencies and donors. The economic benefits and costs of ecotourism can be considered at the level of the private investors, the national economy, the local economy, the budget of the protected area, and transnational level. For sensitive management of ecotourism it needs to be sensitive the effects upon local cultures, income from tourism needs to filter down to local people, the goals of ecotourism must be furthered by the economic gains of tourism, and ecotourism should be accessible to visitors from a wide range of economic status. In addition it might be adopted to prevent site degradation to restrict or reduce tourist numbers, to select tourist types (low impact, high spending), to educate tourists, hosts, entrepreneurs and government agencies to achieve impact minimisation, and to harden the resources.

Key Words: Tourism, Ecotourism, Wildlife, Stakeholders.

1. GİRİŞ

Turizm büyük bir sanayidir ve halen en hızlı büyüyen sanayi sektörlerinden biridir. 1950 yılında yaklaşık 25 milyon turist 8 milyar Amerikan doları değer meydana getirmiştir. 1991 yılında ise yaklaşık 450 milyon turist 260 milyar Amerikan doları değer üretmiştir. 1991 yılındaki bu uluslararası turizm değerinin 2010 yılına kadar iki katı değere ulaşması beklenmektedir (WTO, 1992). Kırsal kesim turizmüne de rağbet hızla artmaktadır. Günümüzde Amerikalıların % 70'inden fazlası kırsal rekreasyon aktivitelerine katılmaktadır. Bu katılım diğer OECD ülkelerinde de bu orana yakındır (OECD, 1994). Turizmin bir alt sektörü olan ekoturizm seyahat ve açık hava aktivitelerinin birleşimiyle oluştuğundan, tek aktiviteli diğer alt sektörlerin iki katı turizm büyümesine sahiptir (Cater, 1994).

O halde ekoturizm nedir? Bu konuda çok sayıda tanım yapılmıştır. Ancak bu tanımların çoğunlukla dört öğeye sahip olduğu görülmektedir. Bunlar;

- Doğal çevre
- Ekolojik ve kültürel sürdürülebilirlik
- Eğitim ve konunun açıklanması
- Yerel düzeydeki ekonomik faydalar

Ekoturizmin doğaya dayanan bir turizm çeşidi olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak yerel kültür, sürdürülebilirlik, eğitim ve yerel ekonomik fayda öğelerine farklı yazarlar farklı ağırlıkta önem vermektedir. Giannecchini (1993) ve Ziffer (1989) ekoturisti; değerlilik, katılımcılık ve duyarlılık ruhu içinde, nispeten doğal özelliklerini koruyan alanları ziyaret eden kişi olarak tanımlamaktadır. Ekoturist, yaban hayatını ve doğal kaynakları kullanırken tüketici bir anlayışla yaklaşmaz. Ayrıca ekoturist yöre insanların ekonomik refahına ve alanın korunmasına, doğrudan faydalanmaya yönelik istihdam ve finans araçları yaratmasıyla da ziyaret edilen alana katkıda bulunur.

Oysa Giannecchini (1993) ve Hawkins (1991), boş zamanları değerlendirmek için yapılan seyahatların %20-25'inin doğa turizmi yada daha genel ifadeyle ekoturizm olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Turizm sanayinde çalışanlar için tanımların önemi yoktur. Bu kişiler için "eko" ifadesi, pazarlamada işe yarayan faydalı bir önekten başka bir şey değildir (Cater, 1994).

2. EĞİLİMLER VE SAFHALAR

Ekoturizm, yeşil turizm, sorumlu turizm, alternatif turizm gibi nasıl isimlendirildiğini bir kenara bırakırsak, doğaya dayalı turizm günümüzde her kıta üzerinde ve uygulanabilir her şekil içinde büyük teşvik görmektedir. Giderek daha uzak yerlerde bulunan ziyaret yerlerine talep oluşmaktadır. Ayrıca tek fiyatlı, gruplarla yapılan ve önceden planlanmış tatiller olan paket turlara alternatif olarak daha hareketli, katılımcı ve bireysel olan tatillere yönelim bulunmaktadır. Yeni ziyaret yerlerine genelde seyahat yazarları ve biyologlar öncülük etmektedir. Bunları, macera seven ve sırt çantalı gezginler takip eder. Fakat bir süre sonra alanda, konforlu tesisler inşa edilmeye başlar. Bir sonraki safha, az sayıdaki zengin insanın özel tatilleri için geleceği bir safha olacaktır. Bu ikinci safhaya 1970'li yıllarda Nepal'in Kral Chitwan Milli Parkı'nda ulaşılmıştır. O zamanlar sırt çantalı gezginler parka yakın ucuz pansiyonlarda kalırlar iken, park içindeki “*Kaplan Tepeleri Orman Kulübesi*”, kiralık uçakla gelen küçük grupların ihtiyaçlarını tek başına karşılıyordu. Kulübenin müşterileri, uçak pistinden kulübeye kadar fillerin sırtlarında görkemli bir şekilde taşınırdı.

Üçüncü safha, orta gelirli insanların ihtiyaçlarını karşılayan gelişme dönemi olarak düşünülebilir. Günümüzde Chitwan'da park içinde yedi kulübe, park dışında ise kırktan fazla kulübe ve diğer kalacak yer çeşitleri bulunmaktadır. Sonuçta bir ziyaret yerinin kitle turizmi için bir potansiyele sahip olmasıyla paket turlar başlayacaktır. Böylece ziyaret yeri paket turların kapsamına girecek ve dördüncü safhaya ulaşılmış olacaktır. Yine bu safhada , uzak yerlerde yaşanmamış maceralar arayan bireyler de başka yerlere gitmeye başlayacaktır. Bu süreç tüm bölgeler veya tekil alanlar ölçeğinde meydana gelebilir (Prosser, 1994).

3. EKOTURİZMİN ETKİLERİ

Turizm, birbirinden çok farklı çeşitleri olan ve diğer sektörler ile rekabet edebilen bir endüstridir. Bütünüyle kontrol altına almak imkansızdır. Turizm piyasası da kendi gelişmesini kontrol altına alamaz.

3.1. Ekoturizm Kimleri Kapsamaktadır?

Ekoturizm kapsamında yer alan ilgili gruplar Durst (1994) tarafından aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

- Turistler (farklı arzu ve beklentileri olan kişilerdir),
- Yerel arazi sahipleri ve arazi kullanıcıları (alandan kazanç sağlaması ve kaybetmesi mümkün olan kişilerdir),
- Hükümet kurumları
 - Turizm yetkilileri (çoğunlukla küçük ölçeklidirler ve sermayeleri yetersizdir)
 - Doğal kaynak yönetim kuruluşları (bunların da çoğunlukla sermaye ve personeli yetersizdir),
 - Altyapıdan sorumlu kuruluşları (karayolları, elektrik, su ve kanalizasyon gibi büyük ölçekli kamu hizmetlerini yerine getirirler),
 - Planlama ve finans yetkilileri (ulusal düzeydeki faydalarla ilgilenirler),
- Tur operatörleri (doğrudan ekoturizmi yönlendirici bir etkiye sahiptirler ve yerel halk ile karşılıklı etkileşim içindedirler),
- Yatırımcılar ve imtiyaz sahipleri (bunların içinde kulübeler, taşıma hizmetleri, esnaflar, lokantalar vb. alanlarda faaliyet gösteren özel yatırımcılar en büyük etkiye sahip olabilirler. Fakat bunların faaliyetlerinin hükümetler ve yerel halklar tarafından denetim altına alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır),
- Sivil toplum kuruluşları yani STK'ler (çevre koruma örgütleri, bilim ve eğitim örgütleri ile bir-iki ekoturizm teşkilatı da dahil olmak üzere, çoğu uluslararası olan STK'ler ekoturizm konusunda aktif olarak çalışmaktadır),
- Gelişmeye yardımcı kuruluşlar ve bağış yapanlar (bunlar çoğunlukla STK'lerin etkisi altındadırlar ve özellikle planlama, eğitim ve sermaye konularıyla ilgilenirler).

3.2. Para Nereye Gitmektedir?

Ekoturizmin ekonomisi özel yatırımcılar, ulusal ekonomi, yerel ekonomi ve koruma alanının bütçesi açılarından düşünülebilir. Elde edilen toplam fayda, bu dört düzey arasında nadiren hakkıyla dağıtılır. Aksine gelirler, bu belirtilen sırada hızla azalmaktadır. Gerçekte bir turistin yaptığı toplam harcamanın en büyük parçasını uçak bileti oluşturmaktadır. Bu yüzden gidilen ülkenin havayolu kullanılmazsa, ekonomik faydanın en büyük kısmı ev sahibi ülkeye akmayabilir. Buna ilaveten diğer bir ülkede, kalacak yerleri de içeren paket turların kullanılması, bir turistin diğer ülkedeki harcama oranını arttıracaktır. Bu durum diğer ülkenin, ulusal sınırları dışındaki bir etkiyle kazanılmış olan gelirini arttırması anlamına gelir. Bu nedenle korunan alanların ekonomik faydaları ve maliyetleri beş açıdan düşünülebilir. Ancak koruma alanı vasıtasıyla oluşan fayda ve maliyetlerin, yukarıda bahsedilen bu beş düzey arasında nasıl bir dağılım gösterdiği konusunda çok az bilimsel çalışma yapılmıştır (Wells, 1992).

Barnes ve ark. (1992) kuzey-doğu Tayland'daki korunan ormanların çoğunu içeren Khao Yai Milli Parkında meydana gelmiş olan turizm değerini incelemiştir. Parka gelen ziyaretçilerin %95'i Tayland vatandaşıdır. Bu yüzden harcamanın çoğu ülke içinde oluşmaktadır. Tayland Turizm Makamı kulübelere, lokantalar, golf sahası, hatıra eşya dükkanları ve diğer alanlarda işletmeciler olarak çalışmaktadır. Böylece bu kuruluş, doğrudan elde ettiği karları arttırmaktadır. Turist harcamalarının sadece küçük bir yüzdesi giriş ücretleri ve barınma bedeli şeklinde park içinde oluşmaktadır. Anket çalışmaları, hem yabancıların hem de Tayland vatandaşlarının parka girmek için şimdiki ödediklerinden daha fazla ücret ödemeye hazır olduklarını göstermiştir. Tüketicilerin ödemeye razı oldukları ücret ile gerçekte ödedikleri ücret arasındaki bu fark, tüketici rantı (artığı) olarak bilinmektedir.

Koruma alanlarına giriş için istenen ücret, bireysel gelirler ile karşılaştırıldığında gerçekçi olmadığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle geri kalmış ülkelerin, yerel halk ile yabancı turistler arasında uygun bir ücret farkı belirlemesi gerekmektedir. Kenya Yaban Hayatı Örgütünün Nakuru Gölü Milli Parkındaki rekreasyon değerinin sadece yaklaşık %5-10'unu kar olarak aldığı tahmin edilmiştir. Bu miktarın da %90'ı giriş ücretlerinden sağlanmıştır. Bu oranların Nakuru'yu ziyaret etmekte olan bir yabancı turistin toplam harcamasının %0,1'inden daha azına karşılık geldiği tespit edilmiştir. Yani büyük bir tüketici rantı söz konusu

olmuştur. Bu nedenle 1991 yılında yabancı halkın giriş ücretleri %310 arttırılarak yaklaşık 13 Amerikan doları düzeyine getirilmiştir. Yerel halk için ise yaklaşık 1 Amerikan dolarına karşılık gelen giriş ücreti değiştirilmemiştir (Navrud ve Mungatana 1994).

Tüketici rantı, ekoturizm sahasında elden kaçan ve yasal olan bir gelir kaynağı olarak görülebilir. Bu yüzden yöre ve korunan alana daha büyük turizm faydaları kazandırabilmek için, köklü önlemler alınması gereklidir. Wells (1992)'in belirttiği gibi; yerel, ulusal ve dünya ölçeğinde yapılan ekoturizmin, fayda-maliyet dengesizliklerinin altında yatan sebepleri ortadan kaldırmak son derece güçtür. Bu nedenle basit bir çözüm yoktur.

3.3. Ekoturizmde Hayvanların Önemi

Rekreasyon avcılığı ile, ticari avcılığa göre birim hayvan başına daha fazla kazanç sağlanabilir. Bu yüzden turizm sanayinde, daha çok gelir getireceği düşünülerek en çok tercih edilen hayvan türleri satılır. Ekonomistler doğal çekiciliğe sahip bir objenin doğrudan kullanım faydasını iki şekilde tahmin edebilir. Bunlardan ilki seyahat maliyeti metodudur. Bu metotta, insanların çekici objeyi ziyaret edebilmeleri için ödemeyi göze aldıkları maliyet esas alınır. İkinci metot ise muhtemel fayda tespiti metodudur. Bu metot, insanların çekici objenin bakımı, arttırılması, kayıplarının önlenmesi gibi faaliyetleri yapmak için ödemeyi kabul ettiği bedeli almaya dayanır. Ayrıca bu ikinci metoda, zehirli atıklardan oluşan çevre tahriplerinin zararını tespit etmek gibi unsurlar da eklenebilir. Bu metotların her ikisiyle de, Kenya fillerinin seyredilmesiyle oluşan faydanın, yılda yaklaşık 25-30 milyon Amerikan doları olduğu tahmin edilmiştir (Brown ve Henry 1993).

Fakat ekonomistler diğer fayda çeşitlerini de kabul etmektedirler. Bunlara örnek olarak tercihlere açık olmayla ilgili fayda (tercih faydası), bir canlının gelecek kuşaklarıyla ilgili fayda (miras faydası) ve bir varlığın sadece orada olduğunu bilmeyele ilgili fayda (var olma faydası) verilebilir. Bütün bu faydaları birleştirerek, toplam ekonomik faydaya ulaşmak mümkün olabilir. Yani bütün bu fayda çeşitleri toplam “ekonomik” fayda açısından önemlidir (Hatch, 1995). Toplam “değer” hesaplaması ise başka bir konudur.

4. DENGE VE KORUMA

Eğer ekoturizmin çevre koruma işlevine yararı dokunuyor ise, bunun temelinde asıl olarak ekoturizm vasıtasıyla, daha tahrip edici kullanım şekillerinden yetişme ortamının korunması yatmaktadır. Aynı şekilde çevre koruma yararını yaban hayatı kullanımına dönüştürmeye yönelik bütün faaliyetlerin arkasında da aynı neden bulunmaktadır. Fakat ekoturizm, sürdürülebilirlik kavramına bir eleman daha katmaktadır. Bu eleman, turiste etki bırakan objelerin niteliğidir. Eğer turizmin yaban hayatını mali olarak desteklemesi isteniyorsa, o takdirde turistlerin para harcayabileceği aktiviteler olmalıdır. Ancak bu aktivitelerin, turistlerin görmeye geldikleri ve kendi üzerlerinde etki bırakan objelere, nitelik olarak zarar verecek aktiviteler olmaması gerekir.

Barnes ve ark. (1992) yaban hayatı turizminin duyarlı bir şekilde yönetimi için dört önemli nokta ileri sürmektedir. Bunlar;

- Turizmin ölçeği ve tipi ile yerel kültürler üzerindeki etkilerini dikkate almak,
- Turizmden oluşan girdilerden, arazileri ve çıkarları etkilenen yerel halkın da faydalanması,
- Eğer turizm faaliyetleri korumaya alınmış alanlarda yapılıyorsa, turizm ile elde edilen ekonomik kazançların, korunan alan yönetiminin amaçlarını gerçekleştirme yönünde kullanılması,
- Geri kalmış ülkelerde yaban hayatı turizmi, sadece zengin veya yabancı ziyaretçilere yönelik sınırlandırılmamalı, aksine geniş bir gelir düzeyi çeşitliliğine sahip ziyaretçilerin faydalanmasına sunulmalıdır (Groom ve ark. 1991).

Doğu ve Güney Afrika'nın yaban hayatı aktiviteleri, paket turlarının şiddetli baskısına dayanabilmiştir. Çünkü yaban hayatı alanları oldukça büyüktür ve turistler çoğu yerlerini ancak araçlarla gezebilmektedir. Araçların güzergahları da yaban hayatı yetişme ortamları içinden geçecek şekilde tasarlanmıştır. Geri kalan alanlar hem daha az rekreasyon değerine sahip hem de ziyaret edilmesi daha zor alanlardır. Buralar ziyaretçileri tatmin etmeyeceği gibi turizm yatırımları ile tahrip edilme

riskini de taşır. Yapılan araştırmalar, doğal alanları ziyaret eden turistlerin en az bozulmuş ortamları tercih ettiğini, buna karşılık görsel kirlilik, gürültü ve kalabalığı istemediğini ortaya koymuştur (Buckley ve Pannell 1990). Avustralya Milli Parkı dünya standartlarına sahip bir parktır ve iyi bir şekilde yönetilmektedir. Buna rağmen büyük bir ziyaretçi baskısı vardır. Bu durum aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

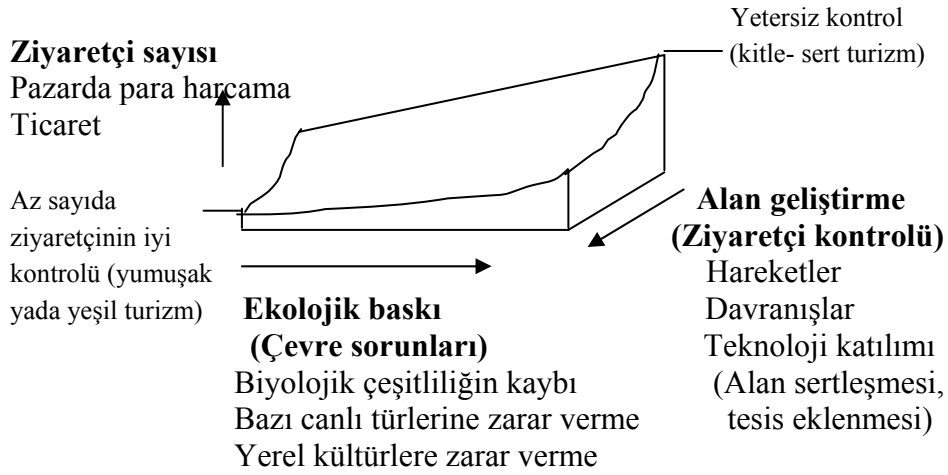
Tablo: 1- Avustralya Milli Parkında Tespit Edilmiş Çevresel Baskılar (Buckley ve Pannell 1990).

Table: 1- Environmental Impacts Identified in Australian National Parks

Yaban hayatını bozma	Su yolu kıyılarındaki kayık zararları	Kamp sahaları	Yollar ve yapılarla görsel baskılar
Yakacak odun toplama	Su kirliliđi	İnsan atıkları	Alana yabancı ot / mantar taşınması
Gürültü	Su akışının değişimi	Çöpler	Kültürel tahrip
Yollar ve arazi taşıtları	Su tüketimi	İnsan ve at ile zeminin çiđnenmesi	Arkeolojik alanlara zarar

Makalenin giriş bölümünde Ziffer (1989) tarafından tanımlandığı belirtilen az sayıdaki turist tipinin, bakir bölgelerdeki çekici unsurların niteliğini bozması ve çok fazla ekolojik zarar yapması beklenmez. Eğer alandan, az sayıdaki zengin turistler vasıtasıyla servet ve yerel istihdam elde etmek amaçlanıyor ise, bu alanın ender rastlanan bir çekiciliğe sahip olması gereklidir. Öte yandan ne kadar fazla turiste sahip olunur ve bunların para harcamasını arttıracak yatırımlar yapılırsa, o kadar çok servet ve istihdam olanağı oluşacaktır.

Her ekoturistin ziyaret yeri, Şekil 1'de gösterilen “*ekoturizm rolü oynayan alan*” üzerinde herhangi bir noktada bulunacaktır. Ekoturizm rolü oynayan alan; alan geliştirme, ziyaretçi sayıları ve ekolojik baskı öğeleri arasında olması gereken denge noktasını göstermektedir. İşte bu denge noktasında, çevreyi koruma amaçları da gerçekleşmiş olacaktır. Yine bu şekil yardımıyla adı geçen üç öğenin farklı bileşimleriyle, ziyaretçiyi alana çeken objelerin niteliğinin nasıl değiştiği de belirlenebilmektedir. Problem sadece bu noktanın nasıl belirleneceği değil, aynı zamanda büyümenin meydana getireceği kaçınılmaz baskılara karşı bu noktanın nasıl korunacağıdır.

Şekil: 1- Ekoturizm Rolü Oynayan Alan
Figure: 1- Ecotourism Playing Field

5. ÇEVREYE OLAN BASKIYI AZALTMA STRATEJİLERİ

Butler (1991), alan bozulmasının önlenmesi için yöneticilerin benimseyebileceği dört olası strateji belirtmektedir. Bunlar;

- Turist sayısını azaltmak veya sınırlandırmak,
- Turist çeşidini seçmek (çevreye baskısı az olan ve fazla para harcayan turist gibi),

- Çevreye baskıyı en aza indirmek için turistleri, otelcileri, girişimcileri ve hükümet acentalarını eğitmek,
- Doğal kaynakları sağlamlaştırmak.

5.1. Turist Sayıları

Bazı koruma alanı yetkilileri, ziyaretçi sayıları konusunda bir sınırlama koyar. Ziyaretçi sayısı sınırlamaları, genellikle koruma alanı içindeki kamp sahası ve diğer barınma olanaklarının kapasitesine göre tespit edilir. Bu sınırlandırmanın başka kriterlere dayandırılması az rastlanan bir durumdur. Butler (1991)'in belirttiği gibi, bir alanın ziyaretçi taşıma kapasitesine riayet etmek çok güç bir iştir. Turizm ve koruma alanları ile ilgili olan toplum kesiminin farklı önceliklere sahip olması, büyük bir sorundur. Gelir yaratma ve yerel istihdamla ilgilenen toplum kesimi, ziyaretçi sayısının çokluğu nedeniyle alanın şöhretini kaybetmeye başlamasına kadar aşırı turist kalabalığı taraftarıdır. Öte yandan ziyaretçilerin koruma alanındaki memnuniyeti ile ilgili yapılan anket çalışmaları da, “*rekreasyonel gelişme aşaması*”nın bir sonucu olarak ziyaretçi sayısının yüksek tutulmasını destekleyen sonuçlar çıkarabilir. Zira yıldan yıla kalabalığa karşı toleransı az olanların yerine yüksek toleranslı ziyaretçiler alır ve bu nedenle de sonraki anket çalışmaları ziyaretçi sayısını arttırmaya yönelik sonuçlar çıkarır. Bu durum ziyaretçi sayısına sınırlama getirme çalışmalarında karşılaşılan güçlüklerden biridir.

Buna karşılık çevre korumacıların doğrudan bir ticari kazanç getiren ziyaretçi sayısından ziyade daha düşük çevre baskısı oluşturacak sayıya taraftar olması beklenir. Hatta bunlar yapılan ziyaretçi sayısı sınırlandırmalarını bile yetersiz bulabilirler. Fakat bunlar her zaman alanın yönetiminden sorumlu örgütler üzerinde etkili olamazlar. Bir koruma alanı planının içerisinde şu sorulara cevap bulunmalıdır;

- Kabul edilebilir ziyaretçi sayısının miktarı nedir?
- Sadece bilim adamlarının tespit edebileceği kadar az bir ekolojik zarar dikkate alınmalı mıdır?
- Ziyaretçiyi asıl olarak alana çeken objenin bir şelale olması durumunda, nadir bir kuş türünün giderek neslinin tükenmesi ne kadar önemli bir sorundur?

- Ayrıca bütün bu kararları kimler verecektir?

5.2. Turistlerin Seçimi

Turist seçimi, bütün sosyal gruplardan gelen insanların yaban hayatı turizminden faydalanması ilkesiyle zıt düşmektedir. Çevre üzerinde en az baskı yapacak ve yöreye kazanç getirecek az sayıdaki turistten yana olmanın tek uygulanabilir yolu, çevreye en az zarar verecek tesisler kurmak ve bunun yanında mal ve hizmetleri fiyatlandırmaktır. Aslında bu yapılanlar, daha önceki bölümlerde açıklanmış olan turizm gelişme aşamalarından ikinci safhayı sürekli devam ettirmeye yönelik bir çabadır. Bir an için bunun geniş bir politika olup olmadığı sorusu bir kenara bırakılsın. O zaman da karşımıza alanın, finansal hedeflere ulaşmayı sağlayacak sayıda turist çekip çekemeyeceği sorusu çıkar. Bazı özel alanlardan farklı olarak ekoturizm alanları devamlı olarak gelen müşterilere sahip değildir. Ekoturist her defasında farklı bir alanı ziyaret etmekten hoşlanır.

Son zamanlarda uluslararası turizme katılmış olan Butan, sadece daha zengin ve az sayıdaki turistlerin ülkeye girişine izin verilmesi yönünde bir eğilimi benimsemiştir. Bu politika 1992'de, minimum 200 Amerikan doları günlük harcama yapmasını sağlaması ile başarılı olmuştur. Nitekim bu harcama düzeyi, komşu ülke Nepal'deki bir ziyaretçinin harcadığı para miktarının altı katından daha fazlasına eşittir (Wells, 1993a).

Farz edelim ki bir alan, istenilen tipte ve yeterli sayıda ziyaretçiyi çekebiliyor. Ancak yine de ziyaretçi sayısının sınırlandırılması yönünde yapılan gelişme politikasını sürdürmeye engel olan faktörler olacaktır. Bu faktörler şunlardır;

(a) Yerel İstihdam

Sınırlanmış turizm gelişmesi, yöreye de sınırlı bir istihdam olanağı sağlayacaktır. Bunun sonucu olarak da çevre korumasına yönelik yerel destek azalacaktır.

(b) Yerel Ekonomi

Zengin turistler tarafından talep edilen kaliteli mal ve hizmetlerin, ücra bölgelerdeki yerel satıcılar tarafından karşılanamaması durumuna sıkça rastlanmaktadır. İşte bu durumlarda erzak ve malzemeler en yakın kent merkezinden satın alınacak ve böylece turizm gelirlerinin sadece çok küçük bir parçası yerel ekonomide kalacaktır. Buna karşılık turistlerin bölgeden alış-veriş yapmalarını sağlamak için belirli bir çaba varsa, o zaman da yerel halk açısından malların satın alınamayacak kadar pahalı olması durumu oluşabilir (Groom ve ark. 1991; Wells, 1993b).

(c) Yerel Anlayışlar

Korunan alan için yerel halkın desteği oldukça önemlidir. Ancak bu ilgi ve desteğin, daha geniş bir halk kitlesi tarafından gerçekleştirilmesi gereklidir. Bölüm 3.2'de de belirtildiği gibi, çoğu geri kalmış ülkede, vatandaşlara uygulanan giriş ücreti, yabancıların ödemek zorunda oldukları ücretten çok daha düşüktür. Aksi takdirde çoğu vatandaş alanı ziyaret edemeyecektir.

5.3. Eğitim ve Kurslar

Çevre koruma eğitimi çok önemli bir konudur. Bu eğitimin, çevre korumasını sağlayacak daha iyi bir alan yönetimi gerçekleştirmeye destek olması beklenir. Öte yandan bir ekoturizm etkinliğini gerçekleştirme ve geliştirmeye yönelik olarak yapılan eğitim, uzun vadeli bir stratejidir. Sonuçta insanlar, gerçekleştirilen ekoturizm etkinliğindeki kişisel katılımına göre bir değerlendirme yapar. Nitekim alana kar etmek için büyük yatırımlar yapan insanlardan, omurgasız hayvanlarla ilgilenen bir biyolog gözüyle olaylara yaklaşması beklenemez. Bu gerçek, çeşitli konularda karar alırken daima sorun oluşturacaktır.

Kısa vadede, turistlerle doğrudan ilişki içerisinde olan insanlara kurslar verilmesi başarılı sonuçlar doğurabilir. Zira turistlerle iletişim kurabildiği kadar, örnek davranışlarda da bulunabilen kurs görmüş rehber ve tercümanlara ihtiyaç vardır. Ancak çoğu yerel rehber kursa tabi tutulmamıştır ve düşük ücretle çalışmaktadır. Bu yerel rehberler, turistlere daha iyi bir manzara seyir noktası sağlayarak onları memnun

etmek için, yaban hayatını rahatsız etmektedirler. Benzer şekilde etrafa çöpleri saçanlar da çoğunlukla yerel insanlardır. Çünkü bu kişilerde henüz çevreyi temiz tutma bilinci oluşmamıştır.

5.4. Alanın Sağlamaştırılması ve Ziyaretçi Kontrolü

Buckley ve Pannell (1990), alanı sağlamaştırmanın rekreasyonel gelişim aşamasını hızlandırdığı noktasına dikkat çekmektedirler. Bununla birlikte alanın fiziksel olarak sağlamaştırılması, ziyaretçilerin çevreye baskısını azaltılmaya yönelik olarak düşünülebilecek en etkili önlemdir. Alanın fiziksel olarak sağlamaştırılması kapsamında, patika, ahşap kaldırım, manzara seyir yerleri ve farklı tiplerde bariyer yapıları düşünülebilir. Bu alanlarda araçların seyri, küçük kaya veya tomruk bariyerler vasıtasıyla kontrol altına alınabilir. Ancak çoğu insan araçlarından uzakta piknik yapmaya heveslidir. Aynı zamanda arazi taşıtlarının hareketlerini kontrol altına almak da çok zor veya pahalı olabilir. Kırsal alan motosikletlerini durdurmaya yönelik bariyer çeşitlerine ise ancak istisnai durumlarda ihtiyaç duyulur.

Eğitim, uygun düzenleme, kontrol ve iyi bir bölge planlaması, ekolojik açıdan duyarlı alanların ziyaretçi baskısından korunmasına yardımcı olabilir. Ancak bu düzenleme ve planlamalar çevre koruma açısından değil de sadece ziyaretçilerin memnuniyetleri gözetilerek yapılırsa, o zaman sosyal ve psikolojik açıdan maksimum taşıma kapasitesine çok daha erken ulaşılabilir.

Bir alanın boyutuna ve diğer farklı niteliklerine bağlı olarak, aşağıda belirtilen amaçları gerçekleştirmek için genellikle dört veya beş zon ayrılması yeterli olacaktır.

- Doğa koruma ve araştırma amacı,
- Sessizlik ve çevreye zararı az olan turizm amacı,
- Daha aktif ve daha maceralı turizm amacı.

Tesisler, ziyaretçi merkezleri ve diğer düzenlemeler, ziyaretçileri gürültünün olmadığı yerlerden uzak tutacak şekilde planlanmalıdır. Aktiviteler ile ilgili yasal düzenlemeler, korunan alan özelliklerine uygun kanunlar ile sağlanabilir. Bir başka ifadeyle her korunan alan kendine özgü yasal düzenlemelere sahip olacaktır.

Avrupa Doğa ve Milli Parklar Birliği (FNNPE, 1993) tarafından Avrupa'daki korunan alanlar için uygun olacağı düşünülen beş zon tanımlanmıştır (Tablo 2). Ancak bu zonlama prensipleri her yer için aynıdır. Nitekim 5 numaralı zon, bazı Afrika koruma alanlarının etrafında bulunan ve safari avcılığı veya otlatma yarışları gibi aktiviteler için uygun olan tampon bölgelere karşılık gelmektedir.

Tablo: 2- Avrupa'nın Korunan Alanları İçinde ve Civarında Sürdürülebilir Turizm İçin Önerilmiş Zonlar (FNNPE, 1993).

Table: 2- Proposed Zones for Sustainable Tourism in and around Europe's Protected Areas

1	2	3	4	5
Sığınma zonu	Sessizlik zonu	Uyuşma zonu Fazladan gelişme yok	Sürdürülebilir turizm gelişmesi	Sürdürülebilir turizmin teşvik edildiği korunan alan dışı zon
Turizm gelişmesinin herhangi bir formundan mutlak şekilde korunmuş alan	Küçük ve asıl olarak kılavuzlu grupların girebildiği ve az sayıda tesislerin bulunduğu alan	Korunan alan ile uyumlu aktivite ve tesislerin mevcut olduğu alan. Ancak yeni tesis eklemeleri yoktur.	Korunan alanla uyumlu yeni aktivite ve tesislerin eklendiği alan. Ancak küçük çaplı yerel kültür ve yapı tipiyle uyumlu yeni eklemeler mümkündür.	Korunan alanın niteliğini sürdürebilmek için, 4 numaralı zondakine benzer eklemelerin teşvik edildiği alan. Bu zon korunan alanın hemen dışındadır.

Birbirine zıt aktiviteleri (örneğin, sportif olta balıkçılığı ile su sporlarını) birbirinden ayırmak veya yaban hayvanlarının belli mevsimlerde korumasını gerçekleştirmek için, alanı kapsadığı kadar zamanı da kapsayan bir zonlama yapılmalıdır. Örneğin Alman-Lüksemburg Milli Parkında kano ve rafting aktiviteleri düşük su derinliğine sahip yerlerde,

tatlı su inci midyesinin (*Margaritifera margaritifera*) yaşama ortamını tahrip ediyordu. Çünkü böyle yerlerde yapılan kano ve rafting etkinlikleri nehrin yatağını sıyrıyordu. Böylece günümüzde nehir derinliğinin tehlikeli düzeyin altına indiği zamanlarda, adı geçen aktiviteler de yasaklanmaktadır (FNNPE, 1993).

Zonlama çalışması, büyük oranda sağduyuya bağlı bir konudur. Çünkü insanların alan yönetimindeki öncelikleri birbirinden çok farklıdır. Bundan başka Butler (1991)'in de belirttiği gibi, bir alanın gelişim süreci başladımı, zamanı geri almak ve tekrar başa dönmek hemen hemen imkansızdır.

6. YEREL HALK VE EKOTURİZM

Literatürde, yerel halkın diğer ekolojik gelişim kapsamlı etkinlikler için olduğu gibi ekoturizm gelişimi içindeki her safhada da tam olarak katılımcı role sahip olması gerektiği konusunda genel bir kabul vardır. Bu makalede, bahsedilen yaklaşım reddedilmemekle birlikte, yerel katılımın tüm problemlere kesin bir çözüm olduğu da düşünülmemektedir. Halkın yönetime tam katılımı şeklinde oluşan genel eğilimin asıl nedeni, büyük oranda diğer yaklaşımlardaki uygulama güçlükleri ve başarısızlıklardır. Ancak daha yeni bir yaklaşımın ortaya konulması gereklidir.

1992'de Dünya Bankası, entegre koruma-kırsal kalkınma projeleri hakkında bir faaliyet raporu yayınlamıştır (Wells ve ark. 1992). Bu kapsamda örnek uygulama çalışması olarak Asya, Afrika ve Latin Amerika kıtalarını kapsayan 23 proje seçilmiştir. Bu kalkınma projelerinin hepsinin içinde korunan alanlarla ilişkili bölümler vardır. Hepsi en az 3 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu projelerin, konusundaki en etkili ve umut verici kalkınma projeleri arasında olduğu da düşünülmüştür. Hal böyleyken, bu kalkınma projelerinin hiçbiri koruma alanları üzerindeki baskıyı azaltamamıştır. Açıkçası yaban hayatı ve doğal yerler her nasılsa fayda sağlayacaktır umuduyla, yaşam düzeyini yükseltmeye çalışmak (yani kırsal kalkınmayı sağlamak) yeterli değildir. Bunun yanında çevre koruma amaçlarının açıkça tanımlanması, hedeflerin ortaya konması ve bunların etkili kontrollerinin yapılması da ihtiyaç bulunmaktadır (Bolton, 1994). Eğer amaç turizm sektörünü

çevre koruma yararı için araç olarak kullanmaksa, o zaman ekoturizm projeleri (ki bunların bünyesinde halkın yönetime tam katılımı da olabilir) çevre koruma ve kırsal kalkınma arasındaki çok önemli bütünleşmeyi hedeflemelidir.

Nepal'deki Annapurna Koruma Alanı Projesi (ACAP); çevre koruma ve ekoturizmi biraraya getirmeye yönelik yenilikçi bir yaklaşım izlemesiyle haklı bir şöhret kazanmıştır. Bu proje 1992 yılında yasa gereği resmi gazetede yayınlanmış ve 10 yıllık bir dönem için projenin resmi yönetim yetkisi, bir sivil toplum kuruluşu olan Kral Mahendra Doğa Koruma Birliği (KMTNC)'ne verilmiştir. Bu projede yer alan “*koruma alanının çok yönlü kullanımı*” kavramı, 40.000 kişilik yerel halkın çoğunu kapsamaktadır. Çünkü proje doğal alanların kullanımı ve yönetiminde köylülerin rolünü ön plana çıkarmaktadır. Ancak korunan alanların aksine, milli parklarda önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Yerel halkın konuyu kabul etmesinin öneminden dolayı korunan alan ve milli park gibi teknik terimleri ön plana çıkarmak çok akıllıca bir davranış olmuştur. Zira söz konusu alan çok büyük (4600 km²) ve çok farklı özelliklere sahiptir. Böylece milli park adıyla yapılan düzenleme, zonların gerektirdiği yönetim amaçlarıyla ilgili olan entansif (yoğun) kullanımın çeşitli bileşenleri olan aktivitelere karşı söz konusu alanı korumuştur.

Bugüne kadar Kral Mahendra Doğa Koruma Birliği, çok güç koşullar altında başarılı çalışmalar yapmıştır. Ancak Annapurna Koruma Alanı Projesi (ACAP)'nin biyolojik çeşitliliğe veya belli yaban hayatı türlerinin korunmasına yararlı olup olamayacağını söylemek için henüz çok erkendir. Odun sobaları yerine gaz sobalarının ikamesi, orman yönetim komitelerinin kurulması, ahır hayvancılığı ve yem bitkileri üretiminin teşviki gibi proje çalışmalarının sonuçları istenen şekilde olursa, bütün bunlar biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte özellikle “*biyolojik çeşitliliğin korunması*” şeklinde bir ifade Annapurna Koruma Alanı Projesinin orjinal amaçlarına dahil edilmemiştir. Dolayısıyla biyolojik çeşitliliği koruma konusunun kontrolü de olmadığı için, elde edilen çevre koruma yararlarının düzeyini ölçmek zor olmaktadır. Üstelik faaliyetlerin yerel kararlara dayandırılması, yeni çevre koruma düzenlemeleri geliştirme sürecinin ve doğal kaynak kullanımı uygulamalarının yerel düzeyde ve ilkel kalması anlamına gelmektedir (Stevens ve Sherpa 1992; Wells, 1993b).

7. KÜLTÜR

Kültürel değerlerin yaban hayatı üzerindeki etkisi, bu değerlerin korunan alanlara yönelik olumlu veya olumsuz düşünceler meydana getirmesine bağlıdır. Bununla birlikte biyolojik ve kültürel değerler birbirinden farklı olgulardır. Böylece kültürel değerlerin (yerel örf, adet ve gelenekler) ticari olarak değerlendirilmesi, biyolojik değerleri (çevre ve bu kapsamda yaban hayatı) korumayı zorlaştırıcı bir etken değildir.

Yerel kültürlerin batıdan etkilenmesiyle oluşan kültürel değişim, yöreden yöreye çok farklı olabilmektedir. Örneğin; Nepal'in Sherpas bölgesinde yılda 40 dağcılık gezisi düzenlenmesine ve yine yılda 11.000'den fazla doğa yürüyüşü için turist gelmesine rağmen, buranın sosyal ve kültürel yapısını hala koruduğu belirtilmektedir (Wells, 1993a). Buna karşılık Nepal'in Annapurna bölgesindeki insanların batı etkilenmesine kültürel açıdan daha az dayanabildiği söylenmektedir (Gurung ve De Coursey 1994).

Shackley (1994), Annapurna'nın kuzey-batısında yer alan ve yeni işletmeye açılmış olan Mustang bölgesinde, yerel halk ile turistler arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu araştırmayla ortaya çıkan bulgular, diğer geri kalmış ülkelerdeki genel gözlemlere uymaktadır. Bölgenin doğusunda yer alan ve nispeten uzak olan yerlerdeki turizm aktivitesi, batı bölgelerindeki aktivitelerin onda birinden bile daha az gerçekleşmektedir. Bölgedeki insanlar, dostça davranan ve misafirperver kişilerdir. Ayrıca yerel halk ile turistler arasında karşılıklı bir kültürel merak bulunmaktadır. Ancak bölgenin daha rahat ulaşılabilen batı kısımlarında, turizmin bazı olumsuz sonuçları da görülmeye başlanmıştır. Ziyaretçilerin turizm sektöründe oluşturduğu olumsuz etkiler aşağıda belirtilmektedir:

- Yerel geleneklere uymayan elbiseler ve davranış şekilleri,
- Kutsal yerlerde uyulması gereken davranışlara aldırmama,
- Çoğunlukla izin almadan, karşıdakini rahatsız ederek ve düşüncesiz şekilde fotoğraf çekimi,
- Yerel halkın evlerine izinsiz olarak girme,
- Yöredeki çocuklara para veya şekerler vermek suretiyle, onları dilenmeye teşvik etme.

Yerel halkın turizm üzerindeki olumsuz etkileri konusunda ise aşağıdakiler sıralanmıştır:

- Çocukların ziyaretçilerden yiyecek, para, şeker veya kalem gibi şeyler dilenmesi,
- Hatıra eşya satmak için ziyaretçileri sıkıştırması,
- Ödeme yapmadan fotoğraf çekmeye çalışan ziyaretçilerin etrafına toplanma,
- Para teklif edilse dahi fotoğraf çektirmeyi kabul etmeme.

Shackley (1994), etnik turizmi tahrip eden unsurların, kendi bünyesinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu konuda karşılıklı yararlanma ile karşılıklı sömürü arasında bir tehlikeli düzey bulunmaktadır. Bu düzey bazı toplumlarda 50 ziyaretçinin altına bile düşebilmektedir.

Eğer karşılıklı sömürden ilgili gruplar (yerel halk ve turistler) yeterince faydalanabiliyorlarsa, yaban hayatının korunmasına ve korunan alanın başarısına zarar gelmeyecektir. Aksine yerel kültürün ticarileşmesi, yaban hayatını koruduğu kadar kültürel gelenekleri de korumak için en iyi neden olabilir. Nitekim bu duruma, Papua Yeni Gine'nin bazı toplumlarındaki tören kıyafetleri, danslar ve tarihi eser ürünleri örnek olarak gösterilebilir. Dünyanın diğer yerlerindeki örnekler ise MacCannell (1984)'de belirtilmektedir.

Yerel halk, turistlerle karşılıklı yararlanmaya istekli olmayabilir. Bu durumda yerel kültür sömürülür ve çevre koruma için uygun olmayan bir ortam oluşur. Eğer yerel halk, yabancıların kendilerine karşı ilgilerinden ve izinsiz hareketlerinden (izinsiz eve girme gibi) rahatsız oluyorsa, o zaman ziyaretçileri bölgeye çeken korunan alanların varlığına da karşı çıkabilir. Böylece kültürel boyut, yaban hayatının korunmasına karşı bir engel oluşturur. Ancak yaban hayatını ve yerel halkı birbirinden ayrı yerlere koymak suretiyle, bu durumdan kaçınılabılır. Nitekim Peru'daki Manu Parkının yöneticileri, yerel halkın kültürel olarak bozulmasına ve bunlara herhangi bir hastalığın bulaşmasına engel olmak amacıyla, yerel halk ile turistler arasındaki diyaloga engel olmuşlardır (Groom ve ark. 1991). Ancak Avustralya yerlilerine karşı turistlerin gösterdiği kültürel lginin yararlı olduğu belirtilmektedir (Altman ve Finlayson 1993; Hall, 1994).

8. SONUÇLAR

Ekoturizm, yaban hayatı faydalanmasının diğer şekilleri gibi, çevrenin korunmasını sağlayan araçlardan biridir. Bununla birlikte ekoturizmin çoğu koruma alanına faydalı olduğu ve diğer bazı koruma altındaki alanlara da turist çekmeye yardımcı olduğu ispatlanmıştır. Ancak ekoturizm her alan için uygun değildir. Uygun olduğu alanlarda da başarıyı getiren formül, sadece o alana özgü olacaktır.

Turizm projelerinde yer alan çok sayıdaki ilgili grupların her birinin, farklı ve çoğunlukla birbiriyle çelişen beklentileri vardır. Bu nedenle bir turizm planlaması ve politikasının belirlenmesi aşamalarında, farklı gurupların beklentilerine cevap verebilen bazı mekanizmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bu mekanizmalar gerçekleşse bile ekoturizmi düzenlemek, yaban hayatı yararlanmasının diğer şekillerine nazaran daha zor olabilir ve çevre korumasını gerçekleştirmek güçleşebilir. Gerçekten de ekoturizm ile ilgili toplantı ve konferanslara katılanlar arasında çevre koruma açısından bir endişe varsa, biyolojik konular yeterince yer almamıştır. Bununla birlikte ekoturizm ile ticari olarak ilgilenen gruplar ekolojik sürdürülebilirlik konusunda herhangi bir kaygı taşımıyorlarsa, o takdirde biyolojik konular yeterince düşünülmüş demektir. Bu durumda ekoturizme ticari açıdan yaklaşan gurupların ekoturizmi, tüketici olmayan bir yaban hayatı kullanımı şeklinde düşündüğü söylenebilir.

Ekoturizm veya diğer ekolojik gelişme projelerinde, çevre koruma amaçlarının özel olarak hedefler arasına alınması nadiren karşılaşılan bir durumdur. Bu yüzden çoğunlukla proje sürecinin çevre koruma amaçları açısından izlenmesine de rastlanmamaktadır. Ancak diğer yaban hayatı yararlanma projeleri için olduğu gibi ekoturizm projeleri için de yerel kalkınma ve çevre koruma arasındaki bütünlüğün sağlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Yerel halkın tam bir proje katılımcısı ve yararlanıcısı olmasını sağlamak için, korunan alan içindeki ve civarındaki alan kullanım uyumsuzluğunun kesin olarak çözümlenmesi gereklidir. Ancak maalesef yerel halkın katılımının sağlanması demek yaban hayatını ve biyolojik çeşitliliği koruma konusunda hızlı ve kesin başarı elde etmek demek değildir. Ayrıca yerel katılım olsun veya olmasın ekoturizm faaliyetleri, yerel olarak elde edilmiş net faydalar açısından her zaman arzu edilen

sonuçlar da doğurmaz. Ancak bir ekolojik gelişme aracı olarak ekoturizm, uzun vadede yerel olarak doğal kaynakların (bu kapsamda yaban hayatının) sürdürülebilirliğini gerçekleştirme şeklinde bir fayda sağlayacaktır. Ekoturizm ile yerel ölçekte gerçekleşen bu faydanın farkına varıldığı zaman, çevre koruma konusunda gerekli olan maliyetlere de karşı çıkılmayacaktır. Ancak dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, projenin gerçekçi olmayan beklentileri içermemesi ve gereğinden fazla övülmemesidir. Zira bu şekilde davranılır ve sonra da projede bir başarısızlık olursa, korunan alanlar yerel halk tarafından dışlanabilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ALTMAN, J. and FINLAYSON, J., 1993: Aborigines, Tourism and Sustainable Development. *Journal of Tourism*, 4 (1), 38-50

- BARNES, J., BURGESS, J. and PEARCE, D., 1992:** Wildlife Tourism, in Economics for the Wilds(eds T.M. Swanson and E.B. Barbier). Earthscan Publications, London, pp. 136-51
- BOLTON, M., 1994:** Ecodevelopment in the Crowded Tropics: What Prospects for Conservation? Environmental Conservation, 21 (3), 259-62.
- BROWN, G. HENRY, W., 1993:** The Viewing Value of Elephants, in Economics and Ecology: New Frontier and Sustainable Development (ed. E.B. Barbier) Chapman & Hall, London, pp. 146-55.
- BUCKLEY, R. and PANNELL, J., 1990:** Environmental Impacts of Tourism and Recreation in National Parks and Conservation Reserves. Journal of Tourism Studies, 1 (1), 24-32.
- BUTLER, R.W., 1991:** Tourism, Environment and Sustainable Development. Environmental Conservation, 18 (3), 201-9.
- CATER, E., 1994:** Introduction, in Ecotourism: A Sustainable Option? (eds E. Cater and G. Lowman). Wiley & Sons, Chichester, pp. 3-17.
- DURST, P.B., 1994:** Planning for Ecotourism Within the Framework of the Tropical Forests Action Programme. Tiger paper, 11 (2), 7-14.
- FNNPE, 1993:** Loving Them to Death? Sustainable Tourism in Europe's Nature and National Parks. Federation of Nature and National Parks of Europe, Grafenau, Germany.
- GIANNECCHINI, J., 1993:** Ecotourism: New Partners, New Relationships. Conservation Biology, 7 (2), 429-32.
- GROOM, M.J., PODOLSKY, R.D. and MUNN, C.A., 1991:** Tourism as a Sustained Use of Wildlife: a Case Study of Madre de Dios, Southeastern Peru, in Neotropical Wildlife Use and Conservation (eds J.G. Robinson and K.H. Redford). University of Chicago Press, Chicago, pp. 393-412.
- GURUNG, C.P. and DE COURSEY, M., 1994:** The Annapurna Conservation Area Project: a Pioneering Example of Ecotourism in Ecotourism: A Sustainable Option (eds E. Cater and G. Lowman). Wiley & Sons, Chichester, pp. 177-94.
- HALL, C.M., 1994:** Ecotourism in Australia, New Zealand and the South Pasific: Appropriate Tourism or a New Form of Ecological Imperialism in Ecotourism: A Sustainable Option? (eds E. Cater and G. Lowman). Wiley & Sons, Chichester, pp. 137-57.
- HATCH, J., 1995:** Economic Valuation and Analysis of Wildlife Use, in Conservation Through Sustainable Use of Wildlife (eds G.C. Grigg, P.T. Hale and D. Lunney). Centre for Conservation Biology, The University of Queensland, pp. 99-105.
- HAWKINS, D., 1991:** Address to Ecotourism Management Workshop, Held at George Washington University, June 1991, cited in Giannecchini (1993).

MACCANNELL, D., 1984: Reconstructed Ethnicity: Tourism and Cultural Identity. In Third World Communities. *Annals of Tourism Research*, 11, 375-91.

NAVRUD, S. and MUNGATANA, E.D., 1994: Environmental Valuation in Developing Countries: the Recreational Value of Wildlife Viewing. *Ecological Economics*, 11, 135-51.

OECD, 1994: Tourism Policy and International Tourism in OECD Countries 1991-1992. OECD, Paris.

PROSSER, R., 1994: Societal Change and the Growth in Alternative Tourism, in *Ecotourism: A Sustainable Option?* (eds E. Cater and G. Lowman). Wiley & Sons, Chichester, pp. 19-37.

SHACKLEY, M., 1994: The Land of Lo, Nepal/Tibet: the First Eight Months of Tourism. *Tourism Management*, 15 (1), 17-26.

STEVENS, S.F. and SHERPA, M.N., 1992: Indigenous Peoples and Protected Area Management: New Approaches to Protected Area Management in Nepal. Paper Presented at the World Parks Congress, Caracas, 10-21 February 1992.

WELLS, M., 1992: Biodiversity Conservation, Affluence and Poverty: Mismatched Costs and Benefits and Efforts to Remedy Them. *Ambio*, 21 (3), 237-43.

WELLS, M., 1993-a: Neglect of Biological Riches: The Economics of Nature Tourism in Nepal. *Biodiversity and Conservation*, 2, 445-64.

WELLS, M., 1993-b: A Profile and Interim Assessment of the Annapurna Conservation Area Project, Nepal. Paper Prepared for the Liz Claiborne Art Ortenberg Foundation Community-Based Conservation Workshop. Airlie, Virginia.

WELLS, M., BRANDON, K. and HANNAH, L., 1992: People and Parks: Linking Protected Area Management With Local Communities. World Bank, Washington, DC.

WTO, 1992: Tourism Trends and the Year 2000 and Beyond. Presentation for the World Trade Center, Seville.

ZIFFER, K.A., 1989: Ecotourism: The Uneasy Alliance. Working Paper No. 1. Conservation International, Washington, DC.